

תפיסת הביטחון הלאומי של מדינת ישראל

אלוף (מיל') יעקב עמידרור

פורסם לראשונה באוקטובר 2020

תוכן

- 1..... תפיסת הביטחון הלאומי של מדינת ישראל
- 2..... תקציר המערכת:
- 2..... פתיחה
- 3..... הגדרות ותכולה
- 5..... תפיסת הביטחון הלאומי
- 5..... מטרת המסמך
- 5..... עובדות יסוד
- 6..... עקרונות התפיסה
- 11..... הערות לסיום
- הערה עקרונית לקראת סיום על השתנות היחס בין המאמץ הצבאי למהלך המדיני בסופו
- 12.....
- 13..... הערת אזהרה לעתיד הבלתי ידוע

תקציר המערכת-

האם המלחמה הינה עדיין המשך המדיניות באמצעים אחרים? בנסיבות הגאו-פוליטיות בהן פועלת כיום ישראל תוצאות המלחמה הבאה והשלכותיה ארוכות הטווח יוכתבו בראש ובראשונה על בסיס מצב הסיום הצבאי בסיומה ולא בזירה המדינית. צה"ל נדרש לכך לנצח בצורה ברורה במלחמה הבאה משום שהישגיו הצבאיים יהיו אלה שיכתיבו את אופי סביבתה הביטחונית של ישראל בשנים שלאחריה. לאור זאת, המאמר מציג לדרג הצבאי הבכיר הצעה לתפיסת ביטחון לאומי כמצפן לאסטרטגיה צבאית ארוכת טווח לצורך הכוונת מאמצי בניין והפעלת הכוח.

פתיחה

מדי פעם נשמעת טענה כי חסרה לה לישראל "תפיסת ביטחון לאומי" רשמית ומוסכמת שתיתן מסגרת למאמצי בניין הכוח והפעלתו. הכוונה היא למעין מצפן, הצריך לכוון את מאמצי המדינה ואת דגשיה בתחום הצבאי, בתחום המודיעיני ולא פחות חשוב – בתחום המדיני ואף בתחום הכלכלי. הטענה היא שבמקום לקבל החלטות על סמך לחצים מקומיים ורגעיים צריכה ישראל לנסח מעין "יעדי על" בתחום הביטחון הלאומי, שעמדו אל מול שינוי הזמן. קביעתם וחיקיקתם בכתב תימנענה החלטות חפוזות שאינן תורמות לצורך האמיתי ארוך הטווח.

בחלק מהמדינות המודרניות במערב מקובל שממשל חדש מפרסם לאחר הבחירות את תפיסתו על צורכי הביטחון הלאומי, ונייר זה מהווה המסגרת והגורם המכוון לפעילות של גופי הביצוע. כך, בארה"ב מחויב הממשל על-פי חוק לפרסם מסמך "אסטרטגיית ביטחון לאומי" בחתימתו של הנשיא, ומאמץ לא מבוטל מושקע בגיבושו ובניסוחו. מקובל לסבור שהמסמך הדומה ביותר לכך בישראל נכתב על ידי ראש הממשלה הראשון דוד בן גוריון – אך הרצאתו בפני הקבינט באוקטובר 1953 הייתה אמנם בגדר סקירה מקפת של המציאות הביטחונית ושל השלכותיה – כולל בממד החברתי והרעיוני – אך במהותה לא חרגה מגדר הערכת מצב רב-שנתית אישית.

מאז לא יצא לאור נייר שכזה, אם כי היו כמה ניסיונות לגבש משנה סדורה: ועדות שהתמנו כדי לכתוב תפיסת ביטחון אינטגרטיבית ברמה הלאומית, הגישו מסמכים אך לא זכו לאישור קבינט. גם "דוקטרינת צה"ל" שגובשה ביוזמת הרמטכ"ל ב-2015 לא קיבלה גושפנקא של הדרג המדיני, גם אם חותמה ניכר בפועל בבניין הכוח ובהפעלתו (בדגש על מושג המערכה שבין המלחמות, מב"ם). לאחרונה פורסם שראש הממשלה, בנימין נתניהו, ניסח בסוף 2018 תפיסת ביטחון שכזו, וחלקים ממנה אף פורסמו, אך ללא ציטוט ישיר ממנה. בערב ראש השנה תש"ף הוציאו הרמטכ"ל לשעבר גדי איזנקוט וד"ר גבי סיבוני נייר ארוך המסביר את אתגרי ישראל והצעה כיצד להיערך איתם – אך אין זאת תפיסת ביטחון סדורה.

נייר זה הוא תמצית של מה שנתפס למיטב שיפוטי כ"תפיסת הביטחון הלאומי של מדינת ישראל" במהלך השנים האחרונות. תפיסה ששורשיה נעוצים בתקופה שמייד אחרי מלחמת העצמאות, החל משנות ה-50 של המאה הקודמת ואחריה בימינו אלה ממש.

תמונה 1: הצמרת הצבאית האמריקאית מקשיבה לנשיא טראמפ מכריז "אסטרטגיית הביטחון הלאומי" של ארה"ב (Boghosian. N Joyce by photo, House White)

הגדרות ותכולה

"תפיסת ביטחון לאומי" אינה מתכון שיש לקחת לידיים בעת "בישול" המענה אל מול אתגרים הצצים במהלך הזמן, כדי לצטט ממנו פתרונות. במהותה היא נייר עקרוני שמסייע בחשיבה, בעיקר בתכנון ארוך טווח, בקביעת עדיפויות ובהקצאת משאבים – אך אינו מתיימר לקבוע את דרך ניהולם של משברים קונקרטיים.

כאמור, לישראל אין נייר כזה, אך בה בעת ניתן לקבוע כי לאמיתו של דבר קימת בישראל תפיסת ביטחון לאומי שהיא בבחינת "תורה שבעל פה". גם אם אינה פורמלית היא משותפת לרוב מקבלי ההחלטות לדורותיהם, עם הדגשים הייחודיים לכל ממשלה בעיתה, כנובע מהמציאות המשתנה ומתפיסת עולמו של ראש הממשלה.

תפיסת הביטחון במובנה המובהק אמורה לתרום לחשיבה ולמעשה בהעדרו של פתרון מדיני, ולצאת מתוך הנחת עבודה שהמאמצים וההסדרים המדיניים מאבדים את משמעותם נוכח שימוש בכוח או איום בשימוש בכוח על ידי האויב – יהא אשר יהא. לכן המאמצים או ההסדרים המדיניים לכשעצמם אינם חלק מתפיסה זו.

יחד עם זאת, התפיסה ונגזרותיה אמורות לשרת את תהליך קבלת ההחלטות בעת המשא ומתן על הסדרים מדיניים (מה שמכונה "הסכמי שלום"), בעיקר כדי להצביע על הנקודות שבהן משלימים ההסכמים את צורכי הביטחון הלאומי, או עלולים שלא להתיישב עם תפיסת הביטחון הלאומי. אין במצב שכזה הכרח לפסול את ההסכמים, אך יש להיות מודע לנקודות חולשה שכאלה.

המכשיר העיקרי למימוש תפיסת הביטחון הוא צה"ל, אך ודאי שאין הוא בלעדי. בצידו יש חשיבות גדולה מאוד לקהיליית המודיעין הישראלית (בעיקר המוסד והשב"כ) ולגורמים נוספים, כגון הוועדה לאנרגייה אטומית (וא"א), סוכנות הסייבר הלאומית, המשטרה ושירותי ההצלה. במובנים רחבים יותר, גם משרד החוץ ומשרדי ממשלה אחרים המשפיעים על מעמדה של ישראל (ועל קשריה המדיניים והכלכליים) אמורים להטמיע את המרכיבים הרלבנטיים של תפיסת הביטחון ולאורם לעצב את מהלכיהם. יתר על כן, במצבים המורכבים של העולם

המודרני, כדי להשיג את התוצאות הנדרשות לשם קידום האינטרסים של המדינה, חיוני להגיע לשיתוף פעולה אמין ומתמשך בין מרכיביה של קהיליית הביטחון הלאומי במובנה הרחב האפשרי, ודאי שבין המלחמות, אבל במידה רבה גם במהלכן.

במציאות המורכבת של עולם הביטחון הלאומי אכן יש מהלכים לא צבאיים שנכון ושצריך להסתייע בהם כדי להשיג את מטרותיה של מדינת ישראל. מהלכים מדיניים, קשרים מודיעיניים וכלכליים וכלים אסטרטגיים נוספים הם ודאי כלי חשוב ביותר במסגרת רחבה זאת. אך בכל עת יש להדגיש כי אין המהלכים המדיניים, או מהלכים לא צבאיים אחרים, בבחינת תחליף לצורך לבנות את היכולות הצבאיות. זאת כדי לאפשר את ההתמודדות עם מצבי סיכון, הנובעים מכוונת האויב להוציא לפועל מהלכים שעיקרם הפעלת כוח, צבאי ואחר, נגד מדינת ישראל ואזרחיה.

כדי לממש את תפיסת הביטחון זקוקה המדינה לכלכלה חזקה, המסוגלת לממש את צרכי המערכות השונות הבונות את יכולותיהן ולאפשר את ניהול המלחמה עצמה, הדורשת כמאמרו של מקיאווולי, כסף, כסף וכסף. לכן יש חשיבות גדולה מאוד למבנה המשק, לצמיחתו ולחוסנו – ויש קשר הדוק בין מכלול זה לבין הביטחון הלאומי, אך לא אעסוק בכך כעת.

עוצמת מנהיגותה של ישראל, מנגנוני קבלת ההחלטות של המדינה ויכולת ההנהגה לבצע את ההחלטות הנוגעות לביטחון הלאומי – גם הם מרכיבים חיוניים לביצוע של מדיניות נכונה, וליכולת המדינה והנהגתה לעמוד בלחצים הקשים הנובעים ממאבקי הביטחון הלאומי – אך גם בכל אלה לא אעסוק. לצורך הדיון, ההנחה בנייר זה היא שמתקיים תהליך קבלת החלטות סדור של מנהיגות הנוקטת גישה גיונית, מתוך שאיפה אמיתית להגן על צורכי מדינת ישראל.

באותה מידה יש חשיבות עצומה לחוסנה של החברה הישראלית, ובמיוחד ליכולתה לעמוד בלחצים שטומנים בחובם אתגרי הביטחון הלאומי, בעיקר בעת לחימה, הדורשת הקרבה לא מעטה. עלי-אף הקשר הבל ינתק בין חוסנה של החברה ובין יכולת המדינה להתמודד עם אתגרי הביטחון הלאומי – גם בכך לא אעסוק בנייר זה שעניינו תפיסת הביטחון במובנה המובהק יותר.

יש הטוענים כי נכון להקדים להגדרת תפיסת הביטחון הלאומי את מכלול הערכים והאינטרסים הבסיסיים של המדינה, כדי שיובן על מה אמורים כוחות הביטחון להגן ומהן הסכנות שיש למנוע. החלטתי להימנע מכך בנייר זה, בהנחה שגם אם יש ויכוחים לא פשוטים על ערכי מדינת ישראל ועל האינטרסים שלה, הרי שבעבור החלק הארי של החברה היהודית במדינת ישראל, אלה שרוצים **בשמירתה, ברווחתה ובקידומה של מדינת הלאום של העם היהודי כמדינה דמוקרטית בארץ ישראל**, הערכים והאינטרסים היותר בסיסיים די ברורים ומוסכמים.

נראה שיש צורך בעבודה נפרדת שבה ינותחו כל אותם נושאים שהזכרתי ושלא נותחו בנייר זה. עבודה זאת תניב מסמך יסוד שיגדיר את מהות "העוצמה הלאומית" של מדינת ישראל, בנייתה, שימורה וקידומה, ותהייה זאת שכבה עליונה, אסטרטגית, מדינית ופוליטית, רחבה יותר מתחום העיסוק של הנייר להלן. בעבודה שכזאת, תפיסת העולם הפוליטית תבוא לידי ביטוי רחב הרבה יותר מאשר בנייר המוצג כאן, העוסק כאמור רק בתחומי "הביטחון הלאומי" במובן הצר של המושג, שהוא כשלעצמו חלק חשוב בעוצמתה הלאומית של המדינה.

מתפיסת הביטחון הלאומי צריכה מערכת הביטחון לגזור את העקרונות המנחים לבניין הכוח ולהפעלתו. הדברים נכונים לכל גופי הביטחון, וצה"ל בראשם, אך גם לכלל מרכיבי קהיליית המודיעין, הוא"א, סוכנות הסייבר, הגופים הכפופים למשרד לביטחון פנים, ובמידה מסוימת גם משרד החוץ והמשרדים אחרים שעוסקים בנושאים הנוגעים לתחומי הביטחון הלאומי.

כך תיווצר מעין פירמידה, שבבסיסה תפיסת עולם בעלת גוונים רעיוניים מובהקים שתגדיר את מטרותיה ואת עוצמתה של מדינת ישראל במונחים של זהות לאומית, שאיפות, ערכים, כלכלה, ומנגנוני קבלת החלטה, כמו גם את דרכי הפעולה העקרוניים להשגתם של צרכים אלה (ומכאן שתהיה "פוליטית" במהותה); מעליה ועל בסיסה תבוא תפיסת ביטחון לאומי שתגדיר את אופן ההתמודדות של המדינה עם איומים שעיקרם שימוש בכוח נגדה; כנגזרת מתפיסה זאת ובהתבסס עליה יעמידו גורמי הביצוע השונים, במערכת הביטחון ומחוץ לה את אסטרטגיית

הפעולה – שמטרתה ליישם (בתחומי בניין הכוח ובהפעלת הכוח) את שנדרש על-פי שתי התפיסות הראשונות והקודמות לה בהיררכיה.

תפיסת הביטחון הלאומי

מטרת המסמך

המסמך להלן בא להציג את (מה שלדעתי היא) "תפיסת הביטחון הלאומי" הראויה, שרובה, כאמור, כבר מקובלת כתורה שבעל פה. מכאן גם עולה שאין בהכרח חידושים רבים בנייר שלהלן, שתכליתו בעיקר "לעשות סדר" בתחום ולהציב דגשים שונים בחלק מהנושאים.

התפיסה עוסקת בצרכי מדינת ישראל, בעקרונות בניית היכולת ובאופן הפעלת הכוח – אל מול איומים בשימוש בכוח נגדה, ואל מול פגיעה בפועל במדינת ישראל בתושביה ובאינטרסים שלה.

עובדות יסוד

תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל לוקחת בחשבון בבסיסה שלוש עובדות:

- **ישראל פועלת במצב אי-סימטרי חריף בנושאים כמותיים כבדי משקל.** היא תסבול לעד מפער בין גודל האוכלוסייה שמתגוררת בישראל (ודאי זאת הרלוונטית לנשיאה בנטל הביטחון הלאומי) – לבין גודל האוכלוסייה במדינות שסביבה, שהיו כולן (וחלקן הגדול נותרו) עוינות לעצם קיומה. היא תהיה תמיד מדינה קטנה בשטחה – ולכן רגישה מאוד לכל כיבוש שטח וירי תלול מסלול, מה שאינו נכון לרוב שכניה; והיא עומדת בודדה בזירה הבין-לאומית, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בא"ם, כמדינה יהודית יחידה – אל מול גוש ערבי בן 22 מדינות או קבוצה אסלאמית בת 57 חברות.

תמונה 2: גנרלים של בעלות הברית צועדים לפני שער ברנדנבורג בברלין ב-1945, סוג של ניצחון שאינו אפשרי בהקשר הישראלי (UK, Museums War Imperial).

- **ישראל אינה יכולה "להגיע לברלין של המזרח התיכון"**, קרי להביא במלחמה להכרעה מוחלטת כמו בעלות הברית ב-1945, שתביא לשינוי התרבות הפוליטית של

האזור, בכל הקשור ברצונן של מדינות ובתפיסות עולם מובילות במרחב – להביא להשמדתה של מדינת ישראל.

המשמעות היא שאין מלחמה שניצחון בה יבטיח שמדינת ישראל לא תעמוד בפני איום עתידי לקיומה. יתר על כן, ההפסד הראשון של ישראל במלחמה יהיה כנראה גם האחרון, ודאי אם שטחה יישלט על ידי כוח ערבי או אסלאמי, מה שאין כן לגבי אף מדינה ערבית שישראל תכבוש את שטחה. לכן נגזר על ישראל להתכונן למלחמה הבאה בתום כל מלחמה שהיא תנהל, מוצלחת ככל שתהיה; ובמהלך המלחמה עליה לקחת בחשבון שאסור לה בשום פנים להפסיד. אין לצה"ל לאן לסגת – בניגוד מוחלט לאויביו. זאת אסימטריה חריפה ביותר, במובן האיכותי העמוק, והיא בעלת השפעה גדולה על הפעלת הכוח כמו גם על בנייתו.

• **"מרכז הכובד האסטרטגי" של ישראל מרוכז במרחב גאוגרפי צר, סביב תל אביב, והוא קרוב מאוד לגבולות המדינה, 25 ק"מ מהקו הירוק ו-70 ק"מ מהירדן. מרכז הכובד הזה משותף הן לצה"ל והן למערכת האזרחית, ולכן הרחקת האויב ממנו והגנה עליו חיונית וקריטית להמשך קיומה של ישראל וליכולתה לתפקד במלחמה בכל תרחיש אפשרי.**

שמירת יכולת העברת כוחות הצבא מחזית לחזית, חיונית ליכולתה של ישראל להגן על עצמה וממנה נגזר הצורך להבטיח את חופש התנועה על הצירים במרכז המדינה בכל תנאי, ומקנה עוד חשיבות למרחב צר זה. מעבר לכך, בגלל קוטנה, אין במדינת ישראל יתירות בתחומי תשתית קריטיים, ולכן יש לה נקודת חולשה של ממש בתחום זה.

בעידן הנשק תלול המסלול, הקושי בהגנה על המרכז האסטרטגי וחולשת היתירות של מערכות התשתית בולטים שבעתיים.

עקרונות התפיסה

לאור העובדות שלמעלה וגורמים נוספים (לקחים היסטוריים, למשל) עוצבו במדינת ישראל כמה עקרונות, המשמשים נר לרגלי מקבלי ההחלטות בתחומי הביטחון הלאומי, בבחינת תורה מקובלת שבעל פה:

א. ישראל תעשה כל מאמץ כדי לבצר את יכולתה להגן על עצמה בכוחות עצמה. היא לא יכולה ולא רוצה לסמוך על כך שאחרים ילחמו לטובתה את מלחמותיה (גם אם חרטה בכך במעט: ב-1956, כאשר הצרפתים שלחו לישראל מטוסים להגנתה, וכמה פריסות של מערכי הגנה נגד טילים של ארה"ב בנסיבות ייחודיות). קביעה עקרונית זאת, שהתקבלה עם הקמת המדינה, נובעת בין היתר מלקחי השואה ומהבנת מצבה הייחודי של מדינת ישראל, שמצבה הגאוגרפי לא אפשר לה מעולם לסמוך על פתרונות התלוים בתהליכי קבלת החלטת של זרים, כי אין זמן לכך (ישראל עלולה להיכבש בטרם תגיע העזרה). לכך יש להוסיף את המסר העקבי של ישראל מול העולם בכלל וארה"ב בפרט: שלא כמו עמי אירופה, לא נבקש ביוזמתנו מחיילים זרים (אמריקאיים) לסכן את חייהם בהגנה על ישראל. הצירוף של השיקול ההיסטורי, הממד הערכי והצורך המקצועי קיבעו במסמרות ברזל את אבן הפינה לתפיסת הביטחון: ישראל נבנית להגן על עצמה בעצמה. עיקרון זה גם זכה בדור האחרון להכרה פומבית של מנהיגי ארה"ב.

יציאתה האיטית אך הברורה של ארה"ב מהזירה המזרח-תיכונית, כפי שבא הדבר לידי ביטוי בסוף 2019 – עת לא הגיבה ארה"ב להתקפה ישירה מאיראן על מתקני הנפט של סעודיה, התעלמה מהתנהגותה הבריונית של איראן בנתיב מים בין-לאומי במפרץ הפרסי, לא הגיבה להפלת מל"ט שלה על ידי איראן ונטשה את הכורדים לגורלם המר מול תורכיה – מוכיחה למי שהיה בספק כי גם לאחר חיסול סולימני על ידי ארה"ב, על ישראל לסמוך רק על עצמה בכל מה שקשור להגנה מפני אויבים קרובים כרחוקים.

ב. ישראל תמצה את כוחה בדרך של גיוס חובה לשם בנייתו של צבא סדיר גדול יחסית לאוכלוסייה שלה, ותמצה יכולת לגיוס מהיר של צבא מילואים מאומן, המאפשר להביא לשדה הקרב כוח גדול באופן משמעותי אחרי תקופת גיוס קצרה, למול תרחישים של מלחמה כוללת עם שכניה. הדבר מחייב שירות חובה ארוך ולאחר מכן שירות מילואים רצוף והשקעה בשמירת כושר הלחימה של כוחות המילואים. כל זאת כדי להתגבר בעת חירום על הפער הכמותי בתחום הדמוגרפי, בלא להזדקק לסיוע של צבא זה.

ג. ישראל תבנה יכולות מרתיעות בכמה מישורים, הן כדי להניא כל אויב ממהלכים צבאיים נגדה ומפגיעה בשטחה ובתושביה; והן כדי למנוע מצבי סיכון קיומי. לכן היא תפעל לשמר את יכולותיה האסטרטגיות ביתרון ללא עוררין על פני כל אויביה. מה שכונתה לימים "דוקטרינת בגין", בעקבות פעולת חיל האוויר נגד הכור הגרעיני בעיראק ב-1981, היא חלק בלתי נפרד של תפיסת ההרתעה האסטרטגית.

ד. הן כדי להרתיע, והן כדי להתגונן בהצלחה, וכדי לתקוף ולהכריע על-פי צורך, ישראל תשקיע מאמץ ייחודי לבנייתו של "יתרון איכותי", בעיקר תוך שימוש בטכנולוגיה מתקדמת ובכוח אדם איכותי – במיוחד בדרגי הפיקוד, ותעשה את כל שנדרש לשמירתו של יתרון זה ולהרחבתו. לשם כך משקיעה ישראל מאמצים רבים לאיתור כוח אדם איכותי, בהכשרתו באופן שיטתי ובהצבתו בתחומים הדרושים לשם חידוד היתרון האיכותי (טכנולוגיה, מודיעין, סייבר, טייסים, חובלים ובמידה מסוימת יחידות מיוחדות). בה בעת מעודדת ישראל את התעשייה הביטחונית, כמי שאמורה לספק את אותם מרכיבים ומערכות הנשק שהיו בבחינת GAME CHANGERS. ישראל לא יכולה לסמוך על קניית הטכנולוגיה הקריטית לה ברחבי העולם ולכן חייבת להחזיק ולקדם תעשייה ביטחונית רחבה משלה (כשנגזר מכך גם הצורך למצוא לה שווקי ייצוא שיאפשרו את קיומה מבחינה עסקית).

היכולת להשיג כוח אדם איכותי במיוחד גם היא מותנית בגיוס חובה, שמאפשר סקירת כל מחזורי מסיימי התיכון ובחירת הראויים לשמש חוד החנית של היתרון האיכותי בתחומים שצוינו, ואת הפניית המתאימים ביותר ליחידות הקרביות ביבשה – שמהם צומחת ההנהגה הצבאית. זאת ללא קשר לתפקידו החברתי של שירות החובה, התורם לחוסנה וללכידותה של המדינה.

ארה"ב מחויבת על-פי חוק לשמור על יתרונה האיכותי של ישראל, והממשל אמור לדווח לקונגרס על הקפדתו על כך מדי שנה. למחויבות זאת משמעות של ממש בעיקר בהיבט הטכנולוגי.

ה. ישראל תבנה מערכי מודיעין גדולים ביחס לגודלה, והם יפעלו בשני מאמצים מקבילים ומשלימים:

1. לשם הבנה טובה של הסביבה, קבלת התרעה ארוכה ככל הניתן בפני אירועים וסיכונים העלולים לאיים עליה, ולשם סיכול איומים לפני התרחשותם.
2. בשל העלייה בכמות "הנשק המדויק" צריך לוודא ש"המודיעין למטרות" יאפשר את היכולת לפגוע בדיוק טוב בכמות מטרות גדולה מאוד, למקד את מאמץ האש במקום שבו תהיה השפעתו גדולה ביותר, ולהגדיר את המטרות שאותן יש לתקוף כדי לחולל את הנזק הגדול והמשפיע ביותר על האויב, על-פי עדיפויות. מעבר לכך, קהיליית המודיעין מקנה לישראל יכולת לפעול מתחת לרדאר וללא צורך בשימוש בכוח גלוי (לוחמת מודיעין), כדי להשיג הישגים – בעיקר במסגרת "המערכה בין המלחמות". דחיית מימוש תוכנית הגרעין האיראנית עד כה והפגיעה האנושה ברשת הטרור האיראנית מסביב לעולם – הן שתי דוגמאות להישגים שכאלה.

ו. מדינת ישראל תפתח את יכולותיה להגנה בסייבר, על המערכות הביטחוניות והאזרחיות שלה, ואת יכולות התקיפה בסייבר כנגד כל גורם או מדינה הפועל כנגד ישראל במרחב זה. יכולות אלה, ככל שתשתכללנה, מקנות לישראל יכולות מרחיקות לכת מעבר לגודלה הפיזי וכמות אזרחיה, ומעמד בזירה הבינלאומית שניתן לתרגם אותו ליתרונות בסוגיות אסטרטגיות נוספות.

ז. שינוי אופיו של האיום על העורף, הצבאי והאזרחי, של מדינת ישראל, בגלל כמות הטילים והרקטות שבידי האויב ומידת דיוקם, מחייב שינוי גדול בדגש הניתן להגנה על העורף מפני איום שכזה. לשם כך יש להתמקד בארבעה מאמצים: הגנה אקטיבית ליירוט הטילים והרקטות; הגנה פסיבית להגנת אוכלוסייה ומתקנים מפני הנזקים שיגרמו בעקבות הפגיעה של טילים אלה; יכולת איתור והשמדה של יכולות השיגור של האויב – ככל שניתן, בטרם נעשה בהם שימוש (counter-force); והרתעה הנובעת מיכולת לפגיעה קשה בנכסי יסוד של האויב ושל הסביבה שמתוכה הוא פועל (counter-value).

המטרה העליונה של כלל מאמץ הגנת העורף (כולל הימי) היא לאפשר את "המשך התפקוד" של המערכות הצבאיות והאזרחיות בעורף, ככל הניתן, כבימי שגרה וברציפות.

תמונה 3: העורף הימי שנפתח לאחרונה, בצורת אסדות גז ישראליות שמהוות יעד לתקיפה רקטית (צילום: דרור אבי).

ח. עוצמתה הצבאית של ישראל תיבנה על המרכיבים הבאים, שאותם יש לשמר ואף לחזק:

1. מערך אווירי חזק ומודרני המאפשר פעולה נחרצת במעגלים רחבים במזרח התיכון.
2. כוח יבשתי גדול יחסית שיש להפוך אותו לקטלני יותר ולפגיע פחות.
3. חיל ים קטן אך משוכלל ביכולותיו – לפעולה ברחבי הים התיכון כולו ובמבואותיה הדרומיים של ישראל, מעל ומתחת למים.
4. מערך הגנה רב-שכבתי של העורף – אקטיבי ופסיבי.
5. חימוש מונחה מדויק בכמות גדולה ויכולת ייצור מטרות – לשם הפעלת נשק מדויק בהיקף גדול (מאוד).

על אף הקשיים, על מדינת ישראל לשוב להמשיך ולהשתמש בכוחות היבשה, בהיקף רחב ובאופן התקפי – לשם השגת יעדיה בשדה הקרב. ההרכב של פיקודים מרחביים וכוחות מחץ ניידיים הוא כנראה ההרכב הנכון למבנה צה"ל גם בעתיד.

נוכח אתגרי העתיד נכון לשקול הקמת זרוע טילים, שתהיה בנויה על שלל טילי שיוט וטילי קרקע-קרקע לטווחים השונים. יכולת זאת תשחרר את חיל האוויר מחלק ממטלות השמדת המטרות שהוא מחויב להן ותאפשר פגיעה במטרות רחוקות ללא תלות ביכולות חיל האוויר, עניין רב חשיבות נוכח יכולות הפגיעה של טילי האויב ושאלות הנוגעות להפרת ריבונות של מדינות בדרך ליעד.

ט. לשם ביצוע כל ההחלטות הללו תשקיע ישראל חלק גדול יחסית מתקציבה ומהתוצר הלאומי הגולמי (GNP) במערכות הצבאיות, המודיעיניות והתעשייתיות הנדרשות לשם כך, תוך דגש על תחומי המחקר והפיתוח הרלוונטיים. בפועל, ישראל משקיעה ביכולות אלה באופן יחסי לגודל כלכלתה יותר מארה"ב, ובאופן משמעותי יותר ממדינות אירופה (פורמלית כ-5.2 אחוזים מהתל"ג ב-2018).

הסיוע הביטחוני מארה"ב (38 מיליארד דולר בין השנים 2018 עד 2028) ממשיך להיות מרכיב חשוב במימון צורכי הביטחון, אין לוותר עליו הן בגלל חשיבותו הסמלית – כאיתות לאויבי ישראל באשר לעוצמת מערכת היחסים עם ארה"ב – והן בשל משמעותו האסטרטגית, בבניין הכוח, בחידוש מלאים בעת לחימה ובביצור יכולות צה"ל לאחריה, גם אם כלכלית אפשרי הדבר (ערכו כיום רק כאחוז אחד מהתל"ג של ישראל).

השינוי שחל בעת הזאת באופי וברמת הסיכון של כמה איומים, יצריך כנראה תגבור של תקציב הביטחון בסכום של כמה מיליארדים בשנה, והדבר יבוא לידי ביטוי בגודלו היחסי כחלק מהתל"ג הישראלי בעתיד. המדובר בין השאר בהגדלת האיום על העורף – הן כמותית והן איכותית – בגלל נשק מדויק יותר ובכמות גדולה בידי האויב, התגברות האיומים ממדינות רחוקות ואיראן בראשן, והצורך לבנות יכולות מתחכמות להגנה והתקפה בסייבר.

איומים אלה יכולים, אם יתמשו, ליצור איום אסטרטגי חמור על מדינת ישראל, בגין האפשרות המתפתחת לשבש את יכולת הלחימה של צה"ל ואת המשכיות תפקוד העורף בישראל. לאור זאת תאלץ ישראל לשפר כמה יכולות קריטיות בתחומי ההגנה וההתקפה במחיר כלכלי משמעותי.

י. כמדינה בעלת שולי ביטחון צרים ביותר, מדיניותה של ישראל חייבת להיות שקולה וזהירה. כך למשל, ישראל תימנע מלהיסחף למלחמות לא הכרחיות, היא תחליט רק בלית ברירה לצאת ל"מלחמת מנע" כדי להימנע מסכנות גדולות יותר בעתיד, והיא תנקוט במדיניות זהירה בהקשר הביטחוני גם אם לשם כך יהיה עליה לוותר על האפשרות להגיע להישגים גדולים יותר – כתמורה ללקיחת סיכון גבוהה יותר.

"זהירות" עדיפה על "הימור" – הוא הכלל הנכון ברוב המקרים למדינה קטנה, וכזאת היא ישראל. עם זאת על ישראל להיות ערה להזדמנויות הנקרות בדרך, בעיקר סביב שינויים גדולים או משברים עמוקים, ולנצל מצבים שכאלה גם אם ההצלחה אינה מובטחת.

האיזון המורכב בין "זהירות" ל"ניצול הזדמנות" הוא המרכיב האיכותי והקשה בתהליך קבלת ההחלטות, ומורכבות זאת מחייבת להשקיע לא מעט אמצעים בבניין הכוח גם בעיתות רגיעה.

יא. ישראל תרחיק את המלחמות מגבולותיה, הן על ידי קביעת גבולות צבאיים או משטרי ביטחון מחייבים היוצרים אזורי חיץ מעבר לשטחה הריבוני; והן על ידי העברת המלחמה לשטחי האויב באותם אזורים שבהם הגבול קרוב למרכז האסטרטגי שלה.

על ישראל לשאוף לכך שגבולותיה יהיו "גבולות בני הגנה", קרי כאלה שניתן על בסיסם – בעזרת הכוח הסדיר של צה"ל בלבד – לבלום כל מתקפה של כל קואליציה עוינת, עד לגיוס מילואים לשם כך.

בניגוד לסברה שלפיה "אין לשטח משמעות בעידן הטילים", המרכיב הגאוגרפי בתפיסת הביטחון חשוב ביותר, ודווקא בעידן הטילים. הוא נובע מכך שכאמור "מרכז הכובד האסטרטגי" של מדינת ישראל מרוכז במרחב צר סביב תל אביב, ומכך שבעידן הטילים יש חשיבות למרחב שבו ניתן לפרוס מערכות תשתית – כמו גם למרחק מטרות התשתית והאוכלוסייה האזרחית מאזורי שיגור הרקטות והטילים (זמן להתרעה וליירוט).

יב. בעת מלחמה צריך צה"ל, בסיוע קהיליית המודיעין, להיבנות לפעול באופן התקפי בשתי זירות נפרדות במקביל ובטור. קרי, להגן על מדינת ישראל מכל עבריה – בים, ביבשה ובאוויר:

- עליו לעבור להתקפה בגזרה משמעותית אחת (כיום, למשל, בגזרת הצפון, הכוללת את לבנון וסוריה), ובטרם הסתיימה ההתקפה, לעבור להתקפה גם בגזרה השנייה (עזה).
- חיל האוויר צריך להיבנות להשמדת אלפי מטרות ברצף – בטווחים שאינם מחייבים תדלוק באוויר; להשמדת מטרות איכות מוגדרות במעגל שלישי; להיערך לפגיעה במטרות איכות בודדות בטווחים העולים על מרחק זה.
- חיל הים צריך לאפשר תנועה בטוחה בנתיבי הים התיכון; למנוע איומים מהים; למלא את משימתו כחלק ממערך ההרתעה האסטרטגי של מדינת ישראל.

יג. ברור שלאחר כל סבב לחימה, יהיה ניסיון נוסף לתקוף את ישראל, לפיכך אחת המטרות בכל סבב כזה היא **לסיים את הלחימה באופן שדוחה ככל הניתן את הסבב הבא**. הישג זה יתאפשר ויושג אם הצד השני יבין כי צפויה לו מכה כואבת שבעתים בפעם הבאה, בעקבות הנזק הברור שנגרם לו תוך כדי הלחימה. באופן תאורטי הרתעה שכזאת ניתנת להשגה, אך היא חמקמקה ואין דרך להבטיח את הצלחתה (ראה המלחמה שפרצה 6 שנים אחרי מלחמת ששת הימים, המוצלחת במלחמות ישראל – ויש שיצביעו על כך שמהלומות צבאיות מצריות החלו כבר בספטמבר 1967 עם הטבעת המשחתת "אילת").

הישג שיכול להביא לדחייה ארוכה של המלחמה הבאה הוא הצלחתו של צה"ל להשמיד את המערכות הצבאיות של האויב ותשתיותיו, באופן יסודי ורחב ככל האפשר. במקרה מעין זה יתקשה האויב לבנות את יכולותיו אלא אם מערכות חדשות תסופקנה לו על ידי מדינה שלישית, מהר וללא תמורה – וכידוע, השתנו הזמנים וסיוע כזה רחוק מלהיות מובטח. במלחמות נגד ארגונים לא־מדינתיים חשובים השמדת הציוד הצבאי, הרס התשתית הבנויה, והריגת המפקדים והלוחמים (או לכידתם וניתוח "מיתוס הגבורה" שלהם) הרבה יותר מאשר כיבוש השטח – שתכליתו צריכה להיות ברוב המקרים להקל את ההשמדה ולא כמטרה בפני עצמה.

לכן השאיפה בהתמודדות בעתיד אל מול ארגוני הטרור וארגונים היברידיים (קרי, שיש להם גם מאפיינים צבאיים) – צריכה להיות השמדה של (כל) המערכות הצבאיות במובן הבסיסי של המושג.

אין לישראל אינטרס ישיר בפגיעה במערכות התשתית האזרחיות של המדינות המארחות את ארגוני הטרור, מלבד אלה שפגיעה בהם תפריע לניהול הלחימה של הארגונים; אך במקרים קיצוניים היכולת לעשות זאת יכולה לתרום למשוואות ההרתעה.

יד. ישראל היא מדינת סטטוס קוו, שאינה רוצה להתרחב או להשתלט על מדינות שכנות, אבל היא תתעמת ואף תצא למלחמה אל מול מי שינסה לשנות את המצב הקיים באופן מהותי לרעת מדינת ישראל. מאותה סיבה ישראל שומרת על זכותה לצאת למלחמות מנע, או להשתמש בכוח האש שיש לה אל מול מטרות מוגדרות גם בזמנים שבין המלחמות – כדי למנוע את התממשות הסיכון וכדי למנוע התעצמות מסוכנת של אויביה.

טו. הצורך של זהירות כצו אסטרטגי בסיסי, כמוזכר למעלה, והרצון למנוע את התרחשותם של אירועים משני יכולות או כאלה שיפרו את מאזן הכוחות – מחייבים לקיחת סיכונים, לעיתים גדולים, במבצעים טקטיים בין המלחמות. זאת בעיקר כדי להרחיק איומים עתידיים וכדי להשיג מודיעין איכותי שיאפשר הבנה ופעולה נכונים יותר. על כן אין פלא שבמהלך השנים הצטיינו מבצעים של צה"ל וקהיליית המודיעין של ישראל בנועזות, לעיתים על גבול הדמיון. מבחינה מסוימת "נועזות טקטית" היא הצד השני וההשלמה הנכונה של "זהירות אסטרטגית"; ולדימוי הנלווה לה יש ערך הרתעתי בפני עצמו.

טז. בתקופה האחרונה עלתה ביתר שאת דרישה נוספת שיש לקחת בחשבון בעת הפעלת הכוח: ישראל, כמדינה דמוקרטית בעלת חברה פתוחה, מעדיפה לנהל את מלחמותיה כאשר יש לה לגיטימציה פנימית, המקנה יכולת עמידה טובה יותר לכלל האוכלוסייה ופחות אילוצים על מקבלי ההחלטות במהלך הלחימה. לגיטימציה שכזאת חיונית כאשר העורך נפגע במהלך הלחימה, אולי אפילו באופן כואב ביותר.

ובה בעת, וכמעט באותה רמת חשיבות, יש לפעול להשגתה של לגיטימציה בין-לאומית, בעיקר בקרב המדינות הדומות לישראל באופיין ושאליהן היא קשורה, ובראשן ארה"ב.

הצורך לזכות בשני סוגי הלגיטימציה יכול ליצור בתנאים מסוימים מגבלות על הפעלת הכוח, ויש לשקול את מחירו מול הצורך לאפשר לצבא להשיג את משימותיו במינימום אבדות, ובה בעת ממש, אין להתעלם מצורכי הלגיטימציה, ההכרחית בעבור מדינה קטנה שעוד תיקלע למצבי לחימה בעתיד. הבעיה הזאת חמורה בין השאר כי הצורך לפעול בהתאם לחוק הבין-לאומי מגביל את ישראל אך לא את אויביה. נוהגי הקהילה הבין-לאומית קושרים את ידיה של ישראל – אך מניחים את ידי אויביה ללא שום מגבלה.

הערות לסיום

בעבר מקובל היה לחשוב שעל ישראל להביא לקיצורן של המלחמות, כדי למנוע פגיעה בכלכלה ולשחרר את המילואים. יש מקום לשקול זאת מחדש. היום ישראל היא ה"צד הכבד" בעימות מול הארגונים, יש לה "עומק" לוגיסטי ויכולת להמשיך ואף להגביר את התנופה הצבאית במשך הזמן – שני יתרונות שאין לארגונים שמולה. אומנם מחיר הארכת הלחימה ייתכן ויתבטא (ברוב המקרים) בהמשך ירי אל העורך הישראלי, אך בחשבון כולל ייתכן שבמצב הנוכחי דווקא לחימה ארוכה המביאה באופן שיטתי להשמדת יכולות היריב ותשתיותיו, היא העדיפה לישראל (שינוי מוצע זה מדגיש גם הוא את חיוניות בנייתו של מערך הגנה חזק לעורך, והצורך לטפל באופן נחרץ בהקטנת יכולת השיגור).

אין זאת גישה הממליצה על "התשה הדדית", אלא על ניצול היתרון של ישראל כדי להביא להשמדה יסודית של אמצעי האויב ותשתיותיו, גם במחיר הארכת זמן הלחימה ופגיעה מסוימת בעורף. לשם כך יש לצאת למאמץ תמרון מסיבי, חזק ומהיר, שיביא להשמדת כוחות האויב שיעמדו מול צה"ל בשדה הקרב ולשליטה בשטח שנקבע במטרות המבצע. לאחר מכן יש לעבור, על-פי תכנון מראש ועל בסיס הכוח הסדיר, למאמץ מתמשך וסדור להשמדת התשתיות של האויב ושל אנשיו (בפועל זה מה שהיה במבצע "חומת מגן". שלב ההשתלטות על יו"ש נמשך ימים אחדים, אך חיסול יכולת הטרור עד לרמה הנוכחית נמשך כ-4 שנים. בלבנון, תימשך השמדת תשתיות פיזיות בשטח שייכבש, זמן קצר הרבה יותר, הנמדד בחודשים בודדים, לאחריו יש לסגת מהשטח שנכבש).

בעבר לא נקט צה"ל בדרך של סגר על מדינות שבהן היה תהליך הצטיידות מסיבי (ראה לבנון אחרי 2006, למשל). הצלחתו בעיכוב הגעת ציוד איראני, סורי ורוסי לידי חזבאללה בסוריה, מחייבת שיקול מחדש של דרך זו, שאינה פשוטה כלל, ובכל מקרה יש בה טעם רק אם במהלך

הלחימה הושמדו נשקו ותשתיותיו של האויב באופן מסיבי. לכן יש קשר בין תפיסה שונה לגבי הצורך ב"מלחמה קצרה" לבין תפיסה חדשה של "יכולת סגר", כדי למנוע חימוש ממדינה אויבת או ארגון טרור המשתלט עליה.

הערה עקרונית לקראת סיום על השתנות היחס בין המאמץ הצבאי למהלך המדיני בסופו

ההבנה הישנה, על-פיה על הצבא "לייצר" בשדה הקרב את התנאים שיאפשרו לדרג המדיני להשיג מצב מדיני חדש וטוב יותר ליד שולחן המשא ומתן המדיני – כבר אינה תופסת בחלק ניכר מהמקרים, לפחות לא באותו אופן שעליו דובר פעם.

בעולם הנוכחי והמורכב יותר שבו נאלצים אנשי צבא ומדינאים להתמודד היום, פעמים רבות "התוצאה הצבאית" היא "המצב" שהמדינה והדרג המדיני יכולים, ולכן רוצים, להשיג. אין "השלמה מדינית" נפרדת או נוספת, בין השאר כי אין שום מסגרת מדינית בין-לאומית היכולה להכתיב איזה שהוא מהלך משלים שכזה.

לכן הדו־שיח עם הדרג המדיני הפך חשוב עוד יותר, כדי שאנשי הצבא יבינו מה רוצים המדינאים להשיג בסוף. בדו־שיח הזה צריך הדרג המדיני להגדיר את שברצונו להשיג בתום המהלך הצבאי-מדיני במונחים ברורים, ולקבוע יחד עם הדרג הצבאי מה צריך להיות מבחינתו המצב בסוף השלב הצבאי. הכול תוך הבנה כי סביר שלא יהיה אחריו מאומה בהיבט המדיני. במקרה הטוב המהלך המדיני יקבע את ההישג הצבאי.

כך למשל, להבנתי, במבצעים שמתבצעים כיום על-פי דיווחים זרים בסוריה, היעד הצבאי הוא ששום אמל"ח לא יעבור לחזבאללה ושלאיראנים לא יהיו בסיסים צבאיים בסוריה. זה מצב מוגדר, הצבא יודע לתרגם אותו למהלכים צבאיים מוגדרים ואין צורך בשום מהלך מדיני כדי שזה יקרה.

אם יצטרף לכך מהלך מדיני שבתומו הרוסים או הסורים (או ביחד) יוציאו את איראן מסוריה, זאת תהיה תוספת ברוכה. צריך להשתדל להביא לכך במשולב, במאמצי ראש הממשלה מול נשיא רוסיה ובמאמץ צה"ל בביצועיו בשטח, אך ההישג הצבאי הוא חשוב מספיק כדי להסתכן בעבורו גם ללא ההשלמה המדינית. כאמור, בעתיד יהיו מצבים רבים כאלה, שבהם ההישג הצבאי יעמוד בפני עצמו, כי למהלך מדיני שיביא להחלטה כמו 1701 אין שום משמעות מעבר לצורך הפוליטי להסביר למה מפסיקים את המבצע.

מאחר וצריך יהיה להניח שאין דרך להשיג במערכת המדינית שום הישג מעבר למה שיושג בלחימה, והמקסימום הניתן להשגה הוא ברעיון של "1701 משופר", ההישג הנדרש מהצבא צריך לאפשר לישראל לבצע את מדיניותה העתידית, גם ללא שום הישג או גיבוי מדיני מוסכם על המערכת הבין-לאומית. לכן זה צריך להיות הישג שיאפשר לישראל לכל הפחות ליישם מדיניות חד-צדדית על-פי צרכיה, למשל, למנוע בכוח את התחמשות הצד השני לאחר תום הלחימה וחתימת ההסכמים המדיניים.

בגלל האסימטריה במערכת הבין-לאומית, מחפשת ישראל בעלי ברית אסטרטגיים כדי להסתייע בהם בבניין הכוח, במרכיבי מענה לא צבאיים מסוימים בשעת חירום, וכדי לקבל גיבוי למעשיה ולמנוע מראש את "ההתנפלות" של המערכת הבין-לאומית על ישראל בעקבות מעשיה – כך שישמר חופש הפעולה שלה. השאיפה היא ללכת יד ביד עם מעצמה עולמית.

ישראל השתדלה בגלל מצבה המיוחד להימנע מכניסה לסכסוכים בין הגורמים המובילים בעולם, משום רצונה להתרכז באתגרים שנכפים עליה מהסביבה. עם זאת, בן גוריון לא היסס לבחור בברית עם המערב כאשר פרצה מלחמת קוריאה ב-1950; ובוודאי יש כיום בישראל הבנה רחבה כי אין תחליף ליחסיה עם ארה"ב, בת בריתה מאז סוף שנות ה-60 של המאה ה-

20. על כן יש לעשות ככל שניתן לשמור את היחסים עם ישראל כעניין על-מפלגתי בארה"ב, לבצר את הקשר האסטרטגי עם יהדות צפון אמריקה לגווניה השונים (הריכוז הגדול ביותר של יהדות הפזורה) ולקחת בחשבון את האינטרס האמריקאי בעת קבלת ההחלטות, גם אם פועלים בניגוד לו מסיבות חשובות אחרות.

בה בעת על ישראל ליצור יחסי עבודה עם מדינות אחרות במטרה להרחיב את מעגל המדינות המבינות את מדיניותה ואשר לא תצבענה נגדה במוסדות הבין-לאומיים השונים. דגש מיוחד ניתן ויינתן בעתיד ליחסים עם מדינות המסייעות בביצור כלכלת ישראל ובחלק מהמקרים גם בשיפור מצבן של התעשיות הביטחוניות – וכן עם שכנותיה של ישראל במזרח הים התיכון (קפריסין, יוון, איטליה), שהקשר איתן מגדיר מחדש את סביבתה האסטרטגית של ישראל. חשיבות עליונה נודעת לקשרים עם השותפות לשלום, מצרים (הקשורה גם למרחב הים תיכוני) וירדן, ועם גורמים אחרים בעולם הערבי ששיפור היחסים איתם (חלקו גלוי, כמו עם עומאן, וחלקו סמוי) תורם במישרין ובעקיפין לשינוי הדרמטי ההולך ומסתמן במעמדה הבין-לאומי של ישראל – כשגם לכך יש השלכות ישירות על ההרתעה ולכן על מאזן הביטחון הלאומי.

בישראל אין הסכמה בעניין שאלה חיונית במסגרת תפיסת הביטחון הלאומי: מהם גבולותיה המזרחיים של המדינה ומה היחס לפלסטינים היושבים ביו"ש ואפילו עזה (אם כי אלה נראים לרוב הגדול כמי שלא יוכלו להיות חלק ממדינת ישראל). אין ספק שזאת לקונה של ממש בתפיסה, אך אין חסרונה של תשובה לבעיות אלה מאפילה על ההסכמה שיש בתחומים רחבים אחרים כפי הנראה למעלה. בכל מקרה ובכל פתרון מדיני ביו"ש, חייב צה"ל להיות הכוח הצבאי שיאבטח את בקעת הירדן, שיפריד בין הפלסטינים לעולם הערבי ושיוכל במצבים יוצאי דופן להילחם בטרור ביהודה ושומרון באופן ישיר.

הערת אזהרה לעתיד הבלתי ידוע

תפיסת הביטחון שהוצגה כאן נכונה לדמותו של המזרח התיכון כיום – כשאויבי ישראל הם ארגוני טרור צבאיים לא מדינתיים הקרובים לגבולותיה, ואיראן, הרוצה להשיג נשק גרעיני וליצור טבעת חזקה ועוינת סביב מדינת ישראל (בלבנון, בסוריה, בעיראק ובעזה, מרחוק בתימן, וללא הצלחה ביו"ש).

שינוי שיביא לחזרתו של האיום הצבאי הקלאסי, שעיקרו הערכות כוחות צבא גדולים לאורך גבולותיה של ישראל – יחייב דגשים שונים ובעיקר בניין כוח שונה. יש להיערך לכך בחשיבה (ואולי גם בעשייה בכמה תחומים) כבר כיום.

[3] <https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A7%D7%95%D7%91>